

Recenzie

Emanuele Ferragina: Social Capital in Europe: A Comparative Regional Analysis (Sociálny kapitál v Európe: regionálna komparatívna analýza)

Cheltenham: Edward Elgar Publishing 2012, 232 s. ISBN: 978-1781000212

Koncept sociálneho kapitálu, ktorý nás odkazuje na problematiku sociálnych väzieb, sociálnych sietí a zdrojov v nich ukotvených, sa teší veľkému záujmu, a to nielen medzi vedcami na poli sociálnych vied. Oblúbenosť tohto konceptu sa odzrkadľuje v jeho aplikácii pri skúmaní veľmi rozmanitých tém – siahajúcich od problematiky statusovej príslušnosti a mobility až po otázky spojené s psychologickým a fyzickým blahom. K rozpracovaniu tohto konceptu prispeli na poli sociológie viacerí autori ako napríklad Coleman alebo Bourdieu. V súčasnosti sa však tento pojem najčastejšie spája s menom Roberta Putnama.

Práve prístup Putnama sa stáva odrazovým mostíkom knihy *Sociálny kapitál v Európe: komparatívna regionálna analýza*, ktorá polemizuje s jeho základnou tézou o historickej predurčenosti formovania sociálneho kapitálu, prostredníctvom poukázania na význam sociálno-ekonomického rozvoja, ktorý môže za istých okolností obmedziť vplyv historického vývoja na sociálny kapitál. Poukazuje na potrebu zohľadňovania regionálneho aspektu pri skúmaní rozdielov v sociálnom kapitáli. Za cieľ si kladie preskúmať vplyv sociálno-ekonomických a historicko-inštitucionálnych podmienok na rôznosť sociálneho kapitálu v 85 regiónoch Európy. Usiluje sa prispieť k zlepšeniu merania sociálneho kapitálu na regionálnej úrovni prostredníctvom návrhu originálneho dizajnu založeného na konštrukcii nového *Indexu regionálneho sociálneho kapitálu*.

Knihy je prehľadne rozdelená na tri časti, z ktorých každá je ďalej tematicky členená na osobitné kapitoly. Prvá časť je venovaná samotnému konceptu sociálneho kapitálu, jeho definícii a spôsobom jeho merania. V tejto časti autor ponúka stručný, ale veľmi zrozumiteľný prehľad prístupov k meraniu sociálneho kapitálu použitých v predchádzajúcich štúdiách, ktoré predstavujú významnú inšpiráciu jeho vlastného prístupu k metodologickému uchopeniu tohto konceptu. Túto stáť začína Putnamom, o ktorého definíciu sa v práci opiera. Pokračuje ďalšími autormi (napr. Paxton, Rothstein), ktorí sa zamerali na overenie Putnamovej hypotézy o poklese sociálneho kapitálu a končí pri prístupoch zameraných na skúmanie sociálneho kapitálu z komparatívnej perspektívy. Z tohto hľadiska predstavuje dôležitú inšpiráciu prístup Beugeldsdijsa a Van Sgaika, ktorí ako prví uskutočnili komparatívnu regionálnu analýzu sociálneho kapitálu. V tomto bode autor poukazuje na dva metodologické nedostatky prístupu týchto autorov – práca iba s jedným dátovým

súborom (EVS) vedúca k redukcii počtu regiónov vo výskumnej vzorke a nízky celkový počet pozorovaní v niektorých regiónoch. Snaha vyhnúť sa nedostatkom tohto prístupu vyústila do potreby zdokonalenia metodologického nástroja regionálnej analýzy sociálneho kapitálu v podobe skonštruovania nového Indexu regionálneho sociálneho kapitálu, ktorý je založený na práci s dvoma dátovými súbormi (EVS a EUROBAROMETER). Základom konštrukcie indexu je definícia sociálneho kapitálu. Vo svetle predchádzajúcich štúdií, opierajúc sa o Putnamovu definíciu, autor chápe sociálny kapitál ako multidimenzionálny jav pozostávajúci z troch základných komponentov – *formálnych a neformálnych sociálnych sietí a sociálnej dôvery* meraných prostredníctvom 6 indikátorov (členstvo a participácia na formálnych sociálnych aktivitách, stretávanie sa s priateľmi a kolegami, dôležitosť priateľov a rodiny, politické diskusie, všeobecná dôvera v ľudí a inštitucionálna dôvera). Index bol potom vypočítaný pre každý región na základe 5 krokov založených na štandardizácii a zosumovaní skóre za jednotlivé dimenzie.

Po vyriešení metodologických otázok sa v ďalšej kapitole pozornosť presúva k otázke zdôvodnenia potreby regionálnej analýzy, resp. presunu analýzy z národnej na regionálnu úroveň pri skúmaní sociálneho kapitálu. Ide o komplexnú argumentáciu postavenú na historických, inštitucionálnych a empirických argumentoch. Historická argumentácia začína pri samotnom pojme región, ktorého význam je analyzovaný v širšom kontexte významu pojmov národ a štát. Porovnávanie týchto pojmov má za cieľ poukázať na politickú a administratívnu silu ukrytú v pojme národ, resp. na historickú prvotnosť formovania regiónov ako prvotných administratívnych a politických jednotiek. Poukázaním na historický kontext formovania regiónov si autor pripravil vhodnú argumentačnú pôdu na vyslovenie predpokladu o rozdieloch v sociálnom kapitáli medzi regiónmi v rámci toho istého štátu (ide o krajiny, ako je Belgicko, Taliansko, Španielsko a Nemecko). Ďalší argument zdôvodňujúci význam regiónov ako základných jednotiek analýzy má inštitucionálny rozmer. Konkrétne sa tu autor snaží poukázať na inštitucionálne zmeny vznikajúce ako dôsledok európskej integrácie. Zmeny, ktoré sa v politickej rovine prejavujú v snahe o podporu regionálnej autonómnosti prostredníctvom postupného presunu kompetencií z centrálnej na regionálnu úroveň. V tomto bode poukazuje na dôležitý fakt, že jednotlivé európske regióny sa líšia úrovňou svojej autonómnosti. Tento argument opiera o analýzu, ktorú uskutočnil Hooghe, Marks a Schakel. Analýza pracuje s tzv. Indexom regionálnej autonómnosti, ktorý rozdeľuje krajiny do troch skupín podľa úrovne rozhodovacej sily jednotlivých regiónov – regióny s nízkou, vysokou a strednou rozhodovacou silou. Práve výsledky tejto štúdie sa stávajú odrazovým mostíkom pre realizáciu jeho vlastnej analýzy, ktoré sú empirickým argumentom podporujúcim potrebu regionálnej analýzy pri skúmaní sociálneho kapitálu

v európskych krajinách. Tieto dáta autor porovnáva s dátami z európskeho výskumu hodnôt týkajúcich sa názoru respondentov na pocit ich geografickej príslušnosti (k národu, regiónu, komunite). Cieľom analýzy je testovanie hypotézy, že ľudia, ktorí sa cítia byť skôr súčasťou regiónu ako geografickej jednotky než národa, komunity alebo mesta, majú vyšší sociálny kapitál. Výsledky analýzy potvrdzujú autorov predpoklad o dôležitosti regionálnej príslušnosti k sociálnemu kapitálu. Z analýzy totiž vyplýva, že ľudia, ktorí sa identifikujú s regiónom, majú vyššiu tendenciu k všeobecnej dôvere a participácii na formálnych sociálnych sieťach (korelácia medzi participáciu na neformálnych sociálnych sieťach nebola signifikantná). Vysvetlenie týchto výsledkov autor hľadá v skutočnosti, že pocit príslušnosti k regiónu sa spája s väčšou pripravenosťou ľudí prevziať aktívnu rolu v spoločnosti, pretože chápu silu regiónu ako priestoru, ktorý umožňuje deklarovat' ich záujmy.

Po zdôvodnení významu regionálnej analýzy sa pozornosť autora presúva k jadru celej štúdie – preskúmaniu vplyvu vybraných sociálno-ekonomických determinantov na diferenciáciu v sociálnom kapitáli medzi 85 regiónmi Európy. Pre potreby uskutočnenia analýzy autor pracoval s agregovanými dátami v podobe konštrukcie Indexu regionálneho sociálneho kapitálu, ktorý mu umožnil vypočítať skóre pre každý región a následne testovať vplyv jednotlivých makrosociálnych prediktorov. V tomto bode možno oceniť, že autor, skôr ako pristúpil k tejto úlohe, venoval priestor vytvoreniu originálnej kategorizácie regiónov, ktorá predstavovala akýsi vstup do analýzy a priniesla systematický nadhľad nad regionálnymi rozdielmi. Podľa skóre za jednotlivé dimenzie sociálneho kapitálu rozlišuje klasifikácia sedem osobitných kategórií (synergetický, severský typ, typ založený na sociálnych sieťach, formálne zapojený typ, typ založený na dôvere, neformálne zapojený typ, nezapojený typ). S použitím tej istej kategorizácie autor klasifikoval aj štáty, ktoré boli zoradené do piatich kategórií (dve kategórie boli vylúčené) s cieľom identifikovať možné rozdiely s klasifikáciou regiónov. Výsledky analýzy založené na porovnávaní dvoch klasifikácií viedli k potvrdeniu potreby zohľadňovať regióny pri skúmaní sociálneho kapitálu. Vo väčšine krajín sa totiž ukázalo, že kategorizácia jedného alebo niekoľkých regiónov sa odlišuje od celkového zaradenia daného štátu do niektorej z kategórií (výnimku tvorili iba štyri štáty – Rakúsko, Grécko, Írsko a Švédsko, kde boli výsledky konzistentné na oboch úrovniach analýzy).

Od klasifikácie sa už pozornosť presúva k testovaniu vplyvu vybraných sociálno-ekonomických determinantov na diferenciáciu v sociálnom kapitáli európskych regiónov. Konkrétne autor testoval vplyv štyroch premenných na sociálny kapitál – *príjmovú nerovnosť* (meranú Giniho koeficientom), *participáciu na trhu práce* (meranú mierou aktivity na trhu v %), *etnickú heterogenitu* (meranú Indexom etnickej heterogenity) a *ekonomický rozvoj*

(meraný úrovňou HDP per capita). Tu možno oceniť veľmi dobrú argumentačnú schopnosť autora pri zdôvodňovaní výberu jednotlivých premenných, ktoré opiera o výstižné empirické a teoretické argumenty o ich možnom vplyve na sociálny kapitál. Vplyv nezávislých premenných na sociálny kapitál a jeho dimenzie bol testovaný prostredníctvom použitia série lineárnych regresných modelov (ordinary least square regression – OLS). Tento model preukázal explanačnú silu vybraných premenných (príjmovej nerovnosti, etnickej heterogenity, participácie na trhu práce (výnimku predstavoval ekonomický rozvoj)) na rozdiely v sociálnom kapitáli naprieč regiónmi Európy (model vysvetlil 64 % rozdielov v sociálnom kapitáli). Konkrétne výsledky analýzy poukazujú na to, že rast príjmovej nerovnosti, etnickej heterogenity vykazuje negatívnu koreláciu so sociálnym kapitálom a naopak, rast participácie na trhu práce má pozitívny efekt na sociálny kapitál. Z daných výsledkov možno odvodiť potenciálny pozitívny dopad redukcie príjmovej nerovnosti, etnickej heterogenity a rastu participácie na trhu práce na sociálny kapitál. Pokiaľ ide o vplyv premenných na jednotlivé dimenzie sociálneho kapitálu, výsledky poukazujú na dôležitosť príjmovej nerovnosti pri vysvetľovaní rozdielov vo formálnych sociálnych sieťach a sociálnej dôvery a etnickej heterogenity v prípade neformálnych sociálnych sietí. Na základe uvedeného autor usudzuje, že redukcia príjmovej nerovnosti vedie k zoslabovaniu sociálnej dôvery a neformálnych sociálnych sietí (rodina, priatelia ako záchranné siete) a k posilňovaniu formálnych sietí a dôvery. Naopak, etnická heterogenita vedie k upevňovaniu a posilňovaniu sociálnych sietí s neformálnym charakterom.

Podstatným zistením je, že v rámci modelu nebol preukázaný vplyv úrovne ekonomického rozvoja na sociálny kapitál a jeho dimenzie. Autor sa pokúsil o hlbšie preskúmanie tejto problematiky. Z ďalšej analýzy vyplynulo, že pozitívny vplyv má ekonomický rozvoj na sociálny kapitál iba v prípade vylúčenia ekonomickej nerovnosti alebo participácie na trhu práce z modelu. To podľa autora môže poukazovať na prehnanú pozornosť venovanú vzťahu medzi ekonomickým rozvojom a sociálnym kapitálom na úkor zamerania pozornosti aj na iné dôležité premenné a ich vplyv na sociálny kapitál, resp. poukazuje na preceňovanie explanačnej sily ekonomického rozvoja pri vysvetľovaní rozdielov v sociálnom kapitáli.

V poslednej časti, ktorá predstavuje akési vyvrcholenie celej analýzy, je pozornosť zameraná na podrobnú historicko – inštitucionálnu analýzu dvoch regiónov (Valónia a južné Taliansko). Cieľom tejto analýzy bolo hľadanie faktorov vysvetľujúcich rôznosť sociálneho kapitálu medzi regiónmi tej istej krajiny. Na identifikáciu týchto regiónov bol použitý predchádzajúci regresný model. Spomínané dva regióny boli vybrané na analýzu, pretože preukázali vyššiu hodnotu sociálneho kapitálu, ako by sme mohli očakávať na základe sociálno-ekonomických podmienok (ide o regióny, ktorých sociálny kapitál

dosahuje nižšie skóre ako priemer, ale reziduálna hodnota je pozitívna). Pritom sú tieto regióny porovnávané s dvoma regulárnymi regiónmi pochádzajúcimi z tých istých krajín (Flámsko a východ Talianska). Analýza viedla prostredníctvom preskúmania vplyvu sociálno-ekonomických a historických faktorov na sociálny kapitál k polemike s Putnamovou tézou o nedostatku sociálneho kapitálu v južnom Taliansku, ktorá je založená na predpoklade absencie stredovekých miest v 13. a 14. storočí v južnom Taliansku. Podľa autora tu Putnam podcenil význam formovania miest v tejto oblasti. Mestský život tu neabsentoval, ale naopak, možno poukázať na príklady vzniku mnohých miest v tomto období. Preto argumentuje, že vplyv histórie na sociálny kapitál nemusí byť taký jednoznačný. V prípade skúmaných dvoch regiónov môže negatívny efekt participácie na trhu práce a vysokej príjmovej nerovnosti zatlačiť do úzadia význam historického vývoja. V tomto kontexte sa spätne vracia ku Colemanovej teórii „privlastniteľného sociálneho kapitálu“. Chápal ho ako určitý druh sociálneho kapitálu vytvoreného v určitom časovom okamihu, ktorý môže byť mobilizovaný neskôr, čo môže prispieť k rozšíreniu jeho rozsahu. Tieto východiská sa stali odrazovým mostíkom vysvetlenia vzťahu medzi sociálno-ekonomickými a historickými faktormi. Základným predpokladom bolo, že historická tradícia sociálnej angažovanosti môže posilniť sociálny kapitál iba za predpokladu dosiahnutia určitej úrovne ekonomického rozvoja. Výsledky analýzy potvrdili, že nedostatok sociálneho kapitálu v skúmaných regiónoch nie je dôsledkom nepriaznivého historického vývoja, ale skôr dôsledkom nepriaznivého sociálno-ekonomického vývoja daných regiónov. Toto zistenie sa stalo východiskom navrhnutia širšej „teórie o spiacom sociálnom kapitáli“, podľa ktorej historické dedičstvo skúmaných regiónov nemá negatívne dopady na sociálny kapitál. Práve naopak, potenciálne pozitívne dedičstvo týchto regiónov je redukované zlými sociálno-ekonomickými podmienkami (nízkou participáciou na trhu práce a vysokou príjmovou nerovnosťou). Inými slovami, pozitívny sociálno-ekonomický vývoj môže mať pozitívny dopad na sociálny kapitál, pokiaľ je tento vývoj spojený s oživením kultúrnej a historickej tradície sociálnej angažovanosti. V nadväznosti na to sa autor v záverečnej časti zameriava na preskúmanie zmien v inštitucionálnom a politickom nastavení daných regiónov a ich vplyvu na sociálny kapitál. Zameraním pozornosti na témy, ako je otázka politického vývoja, politickej kultúry a pod., prispieva autor k objasneniu existujúcich regionálnych rozdielov.

Kniha s názvom *Sociálny kapitál v Európe: komparatívna regionálna analýza* ponúka komplexný a veľmi zaujímavý pohľad na problematiku sociálneho kapitálu, ktorého skúmanie je postavené na použití originálneho výskumného dizajnu. Pokúša sa posunúť pozornosť z národnej na regionálnu úroveň, pritom túto snahu opiera o logické a výstižné argumenty. Možno na nej

ocenit' celkovú premyslenosť, jednoznačné smerovanie a dobrú argumentačnú schopnosť, o ktorú opiera autor svoje predpoklady a stanoviská. Tiež možno vyzdvihnúť vytvorenie originálnej klasifikácie regiónov podľa úrovne skóre dosiahnutého na jednotlivých dimenziách sociálneho kapitálu. Táto umožňuje systematicky uvažovať o rozdieloch a podobnostiach medzi regiónmi, a tak prispieť k lepšiemu porozumeniu danej problematiky. Za veľký prínos štúdie pokladám konštrukciu Indexu regionálneho sociálneho kapitálu ktorý bol podnietený snahou o vytvorenie spoľahlivejšieho a vylepšeného metodologického nástroja regionálnej analýzy sociálneho kapitálu. Najvýznamnejším prínosom štúdie je, že polemizuje s tézou o výlučnom vplyve kultúry a histórie na formovanie sociálneho kapitálu. Namiesto odmietnutia významu vplyvu histórie sa však autor snaží o synergetický prístup, ktorý viedol k navrhnutiu originálnej teórie „o spiacom sociálnom kapitáli“. Odmietnutie putnamovského kultúrno-historického determinizmu a prijatie komplexnejšieho prístupu zohľadňujúceho komplexnosť podmienok ovplyvňujúcich sociálny kapitál môže predznamenať posun v chápaní determinantov sociálneho kapitálu, a tak môže prispieť k lepšiemu pochopeniu tohto prístupu zo širšej a komplexnejšej perspektívy.

Helena Dragulová
Katedra sociológie FF UK, Bratislava